

Valiokuntamietintö Pirkanmaan hyvinvointialueen lastensuojelun järjestämisestä

Pirkanmaan hyvinvointialueen monipalveluvaliokunta

Sisällysluettelo

Valiokuntamietinnön hyväksyminen.....	2
Monipalveluvaliokunnan strategiset ehdotukset Pirkanmaan hyvinvointialueen lastensuojelujen järjestämiseksi ja kehittämiseksi	4
Perustiedot lastensuojelun palveluista.....	7
1 Johdanto	11
2 Lasten ja nuorten ennaltaehkäisevät palvelut hyvinvointialueella	16
3 Lastensuojelun sosiaali- ja perhetyö	20
4 Lastensuojelun sijaishuolto	21
5 Lasten suojeleminen älypuhelin- ja sosiaalisen median haitoilta.....	22
6 Lastensuojelun jälkihuolto	24
7 Lastensuojelulainsäädännön uudistaminen ja Pirkanmaan hyvinvointialueen yhteiskunnallinen vaikuttamistyö	27
8 Sijaishuollosta poistumiseen eli hatkaamiseen liittyviä erityispiirteitä.....	27
9 Lähteet	29
9.1 Mietinnön valmistelun yhteydessä kuullut asiantuntijat.....	29
9.2 Muut lähteet.....	29
LIITE Pirkanmaan hyvinvointialueen lastensuojeluun liittyvät palvelujärjestelmät nepsylasten ja -nuorten ja perheiden näkökulmasta.....	31

Valiokuntamietinnön hyväksyminen

Mietintö hyväksyttiin yksimielisesti.

Tampereella 29.5.2024.

Valiokuntamietinnön työstämiseen osallistuneet valiokunnan jäsenet ja varajäsenet:

Markku Virkamäki, Mauri Jussila, Mervi Veijola, Henri Backman, Jari Haapaniemi, Matti Höyssä, Jenni Jokinen, Tarja Jokinen, Jorma Jussila, Tuomo Hemminki, Anitta Korpio, Sinikka Torkkola, Arto Lampinen, Maarit Lepistö, Anne Liimola, Anna Moilanen, Janne Ojala, Janne Prihti, Sirpa Pursiainen-Hautala, Sari Hassi, Manta Tolvanen, Pasi Turkia, Kristiina Kantola ja Lotta Reito.

Kuva 1 Lastensuojelu¹.

¹ Sosiaali- ja terveysministeriö n.d.

Monipalveluvaliokunnan strategiset ehdotukset Pirkanmaan hyvinvointialueen lastensuojelujen järjestämiseksi ja kehittämiseksi

1. Hyvinvointialueella on panostettava nykyistä enemmän ennaltaehkäiseviin ja sosiaalihuoltolain mukaisiin lapsia, nuoria ja perheitä koskeviin palveluihin sekä näiden integraatioon (sivistys-, sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut). Sosiaalihuoltolain mukaisen sosiaalityön ja perhesosiaalityön resurssien on oltava riittävät, jotta lastensuojelun tarvetta voidaan tehokkaammin ehkäistä. Palveluiden järjestämisessä on siirryttävä aidosti ennaltaehkäisevään otteeseen, jotta perheiden tilanteiden monimutkaistuminen voidaan välttää.
2. Kaikkien kuultujen asiantuntijoiden selkeä yhtenäinen viesti on ollut, että lasten, nuorten ja perheiden sosiaalihuollon ja terveydenhuollon peruspalvelut on saatava kuntoon. Toimivat perus- ja matalan kynnyksen palvelut ovat edellytys sille, että voidaan ehkäistä raskaampien palveluiden tarvetta ja siten taloudellista ja inhimillistä vahinkoa.
3. Palveluiden yhteistyötä ja yhteistä vastuunkantoa lasten/nuorten ja perheiden auttamisesta on lisättävä. Niukat resurssit eivät saa aiheuttaa sitä, että eri palvelut siiloutuvat. Ei saa syntyä ajattelutapaa, että halutaan suojella omia resursseja tekemällä tiukkoja tai keinotekoisia määritelmiä palvelun piiriin pääsemiselle. Tähän liittyen on panostettava laajasti systeemiseen ajattelutapaan sekä yhteistyön rakenteisiin hyvinvointialueen palveluiden kesken ja suhteessa kunnallisiin palveluihin (muun muassa varhaiskasvatukseen ja koulutukseen sekä nuorisopalveluihin) ja nähtävä hyödyt yhteistyön tekemisessä.
4. Pirkanmaan hyvinvointialueen tulee turvata lakisääteisten asiakasmäärien toteutuminen lastensuojelussa (enintään 30 lasta/sosiaalityöntekijä) ja siten turvata lasten ja perheiden edun toteutuminen. Tällä hetkellä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden sosiaalityöntekijäkohtaiset asiakasmäärät ylittävät lakisääteiset rajat.
5. Eri palveluyksiköihin on palkattava riittävästi työntekijöitä avustaviin työtehtäviin ja toimistotyöhön siten, että sosiaalihuollon ammattihenkilöt voivat keskittyä perustehtäväänsä.

6. Lasten, nuorten ja perheiden ennaltaehkäisevät ja lastensuojelun palvelut ovat ihmissuhdeperustaista toimintaa ja työtä, jossa keskeistä on asiakas-/ihmissuhteiden jatkuvuus. Pirkanmaan hyvinvointialueen tulee tavoitteellisesti huolehtia näissä tehtävissä työskentelevän henkilöstön työssä pysymisestä ja asiakassuhteiden jatkuvuudesta. Sosiaalityöntekijöiden työolosuhteita ja muita veto- ja pitovoimatekijöitä on määrätietoisesti vahvistettava ja kohennettava, jotta sosiaalityöntekijöiden vakanssit saadaan täytettyä ja vaihtuvuutta vähennettyä. Tällä hetkellä vaihtuvuus on liian suurta.
7. Lasten asioiden edunvalvontaa hoitamaan perustetaan Pirkanmaan hyvinvointialueelle oma lapsiasiavastaava. Häneltä edellytetään sosiaali- tai yhteiskunnallisen alan koulutustausta sekä substanssiosaamista lapsiperheiden ja lastensuojelun palveluista. Tärkeää on myös tuntea paikalliset olosuhteet ja osaltaan ohjata muun muassa lastensuojeluun liittyvien lakien noudattamista ja lakisääteisten asioiden toteutumista hyvinvointialueella sekä saattaa viranhaltijoiden ja luottamushenkilöiden tietoon hyvinvointialueen ilmeisiä epäkohtia lasten asioiden hoitamisessa ja edun toteutumisessa. Lapsiasiavastaava toimii myös lasten, nuorten ja perheiden osallisuuden vahvistajana sekä edesauttaa vuoropuhelua palveluiden käyttäjien ja palvelujärjestelmän kesken. Lasten ja nuorten osallisuuden ja osallisuuden kokemuksen vahvistaminen, erityisesti lastensuojelun sijaishuollon piirissä olevien lasten ja nuorten osalta, on myös välttämätöntä.
8. Hyvinvointialueen tulee laatia viiden-kymmenen vuoden ohjelma, jonka aikana suunnitelmallisesti vähennetään lastensuojelun sijaishuollon ulkoisia ostopalveluita ja otetaan niitä omaksi toiminnaksi vähintään 60 %:n osuudella.
9. Lastensuojelun sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten peruspalvelut eivät toteudu tarvittavalla tavalla, ja he jäävät usein vaille tarvitsemiaan palveluita. Lastensuojelun sijaishuollon yksiköissä olevien lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluiden tarpeet on terveydenhuollossa tunnistettava paremmin, lapsesta huolehtivien ammattilaisten havainnot on otettava paremmin huomioon ja nuorten on saatava tarvittavaa psykiatrista- ja/tai päihdehoitoa ilman, että asiaa yritetään ulkoistaa ja delegoida väärin sijaishuollolle. Tällä hetkellä lastensuojelun sijaishuollon yksiköistä on vaikea päästä

- lasten- ja nuorisopsykiatriseen hoitoon, erityisesti silloin, kun lapsen tai nuoren mielenterveysongelmiin liittyy päihdeongelma.
10. Hyvinvointialue selvittää toukokuussa aloittavan oman vaativan tason lastensuojeluyksikön riittävyyden nykyisiin tarpeisiin. Selvitetään, onko aiheellista tukea lapsiasiavaltuutetun ehdottamaa valtakunnallista lastensuojelun vaativan erityisyksikön perustamista vai esimerkiksi perustaa yhteistyössä YTA-alueen kanssa omat lastensuojelun vaativat erityisyksiköt.
 11. Nepsylasten varhaisempi tunnistaminen ja varhaiskuntoutuksen tehokas hyödyntäminen. Perheitä aidosti tukevien hoito- ja palvelupolkujen löytäminen ja katkeamattoman asiakasprosessin varmistaminen. Tähän lasten ja nuorten ryhmään liittyy paljon tarpeisiin vastaamattomia palveluita. Se on johtanut häiriökysyntään, joka kuormittaa sekä järjestelmää että lapsia, nuoria ja perheitä.²
 12. Pirkanmaan hyvinvointialue muuttaa Sisä-Suomen poliisilaitoksen kanssa tehtävän Ankkuritoiminnan sopimukselliseksi ja toimimaan koko hyvinvointialueella.
 13. Tietosuojaan ja tietojärjestelmiin liittyvien haasteiden ratkaiseminen siten, että lasten ja nuorten tukeminen mahdollistuu kaikkien sen piirissä toimivien osalta. Hyvinvointialueelle siirtymisen jälkeen tietojärjestelmien erot, hajanaisuus ja niiden yhteensovittaminen ovat osoittautuneet merkittäviksi ongelmiksi yhteistyön ja tiedonsiirron toteutumisen kannalta. Tietosuojaan liittyvien lakimuutosten tarpeesta on viestittävä aktiivisesti lainsäätäjille.
 14. Aikuisten sosiaali- ja terveystalouden on toteuduttava siten, että lapsista huolehtivien aikuisten hyvinvointi ja toimintakyky turvataan. Lapsiperheiden ja lastensuojelun palveluiden tarve johtuu usein vanhempien haasteista, voimavarojen vähäisyydestä tai (esim. työttömyys, talousvaikeudet, päihde- ja mielenterveysongelmat, somaattinen terveys, sosiaalisten verkostojen puute). Lapsiperheiden aikuisten on saatava riittävää omakohtaista tukea ja palveluita, jotta lasten/nuorten ja perheiden tilanteen kriisiytymiseltä voidaan välttyä.

² Ks. mietinnön erillinen liite nepsy-oireisten lasten ja nuorten palvelujärjestelmän ongelmista Pirkanmaan hyvinvointialueella

Lasten/nuorten ja perheiden tilanteiden kriisiytymisen estäminen ajoissa tuo väistämättä myös kustannussäästöjä pitkällä aikavälillä.

Perustiedot lastensuojelun palveluista

Lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu

Lastensuojelua on lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu, jota toteutetaan silloin kun lapsi ja perhe ovat lastensuojelun asiakkaina. **Asiakassuunnitelman laatiminen, avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus, huostaanotto sekä sijaishuollon järjestäminen ja jälkihuolto ovat lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua. Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun järjestämisestä vastaa hyvinvointialue.**

Ehkäisevä lastensuojelu

Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun lisäksi hyvinvointialueen tulee järjestää lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi ehkäisevää lastensuojelua, kun lapsi/nuori tai perhe ei ole lastensuojelun asiakkaana.

Ehkäisevä lastensuojelu on kattokäsite ja systeemisen ajattelutavan mukainen yleistermi, joka tarkoittaa hyvinvointialueen sosiaali- ja terveydenhuollon peruspalveluissa tehtävää ennaltaehkäisevää työtä ja yhteistä vastuunkantoa. Se ei ole erillinen palvelu. **Ehkäisevä lastensuojelu ei edellytä, että lapsi/nuori on lastensuojelun asiakkaana.** Ehkäisevän lastensuojelun tarkoituksena on tukea ja auttaa lapsia perheitä siten, että lastensuojelun palveluiden tarvetta ei muodostu.

Velvollisuus järjestää ehkäisevää lastensuojelua kuuluu hyvinvointialueen lisäksi kunnalle. Kunnalle kuuluu muu kuin sosiaali- ja terveydenhuollossa annettava ehkäisevä lastensuojelu, kuten esimerkiksi tuki ja erityinen tuki, jota annetaan esimerkiksi opetuksessa, nuorisotyössä ja varhaiskasvatuksessa. **Hyvinvointialue on puolestaan vastuussa sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa, kuten neuvolapalveluissa, annettavasta ehkäisevästä lastensuojelusta.**

(Lastensuojelulaki 417/2007 § 3a)

Lastensuojelun avohuolto

Lastensuojelun keskeinen periaate on lapsen/nuoren vanhempien ja huoltajien tukeminen lapsen/nuoren kasvatuksessa ja lapsen/nuoren edun toteutumisen tukeminen. Lastensuojelun avohuollossa järjestetään tukitoimia, joiden tarkoituksena on

- edistää ja tukea lapsen/nuoren myönteistä, ikätasoista ja suotuista kasvuja ja kehitystä sekä
- tukea ja vahvistaa vanhempien, huoltajien ja lapsen/nuoren hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kasvatuskäytäntöä ja -mahdollisuuksia.

Avohuollon tukitoimien pitää olla lapsen/nuoren edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia, mahdollisia ja riittäviä. Avohuollon tukitoimia täytyy järjestää viipymättä, kun lastensuojelun tarve on todettu. Avohuollon tukitoimia toteutetaan mahdollisuuksien mukaan yhteistyössä lapsen/nuoren ja vanhempien, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden kanssa. Jos avohuollon tukitoimet eivät ole lapsen/nuoren kannalta tarkoituksenmukaisia, mahdollisia tai riittäviä, lapsi/nuori on otettava huostaan ja sijoitettava pitkäaikaisesti.

Avohuollon tukitoimet ovat aina ensisijaisia sijaishuoltoon ja huostaanottoon nähden.

Lastensuojelun avohuollon tukitoimia ovat esimerkiksi

- tehostettu perhetyö
- tukihenkilö ja tukiperhe
- taloudellinen tuki
- perhekuntoutus
- avohuollon sijoitus
- kiireellinen sijoitus

Hyvinvointialueen täytyy huolehtia siitä, että avohuollon sisältö ja laajuus vastaavat hyvinvointialueella esiintyvää tarvetta. Lastensuojelulain mukaisia muita avohuollon tukitoimia täytyy järjestää tarvittaessa. Lastensuojelulaki ei velvoita hyvinvointialuetta ehdottomasti järjestämään kaikkia tukitoimia.

Hyvinvointialueella on kuitenkin järjestämisvastuu. Lasta/nuorta tai perhettä ei saa jättää ilman tukitoimia esimerkiksi määrärahojen niukkuuteen vedoten.

Yksittäisen lapsen/nuoren ja perheen kohdalla arvioidaan tapauskohtaisesti tukitoimien tarve.

Lastensuojelun sijaishuolto

Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan lapsen/nuoren hoidon, huolenpidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuollosta puhuttaessa tarkoitetaan usein pitkäaikaisia sijoituksia eli huostaanottoja, jolloin huostaanotetut lapset/nuoret asuvat pitkäaikaisesti sijaishuollossa sijaisperheessä, ammatillisessa perhekodissa, lastensuojelulaitoksessa tai muussa sijaishuoltopaikassa, kuten läheisverkostossa. Sijaishuoltoa ovat myös avohuollon tukitoimena tehtävät kiireelliset sijoitukset ja avohuollon sijoitukset, mutta nämä ovat määräaikaisia tukitoimia.

Lapsen/nuoren huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista ryhdytään valmistelemaan, mikäli avohuollon tukitoimet on todettu riittämättömiksi lapsen/nuoren kasvun ja kehityksen turvaamiseksi kodin olosuhteissa. Perusteena ovat lapsen/nuoren edun toteutumisen vaarantuminen, puutteet lapsen/nuoren huolenpidossa tai muissa kasvuolosuhteissa tai lapsi vaarantaa itse vakavalla tavalla turvallisen kasvunsa ja kehityksensä. Huostaanotto voidaan tehdä asianosaisten suostumuksella, jolloin päätöksen tekee sosiaalihuollon johtava viranhaltija. Vastentahtoisissa huostaanotoissa päätösvalta on hallinto-oikeudella. Sijaishuoltoon sijoittamisessa ja sen aikana pyritään aina yhteistoimintaan lapsen/nuoren, perheen ja huoltajien kanssa. **Kun lapsi/nuori on otettu huostaan, hyvinvointialueella on oikeus huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi päättää lapsen/nuoren olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta ja näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta.**

Sijaishuoltopaikkaa valittaessa lähtökohtana ovat lapsen/nuoren etu ja tämän tarpeet. Tällöin keskeistä on selvittää, mikä sijaishuollon muoto parhaiten vastaa lapsen yksilöllisiin tarpeisiin. Sijaishuoltopaikan valinnassa huomioitavia tekijöitä ovat muun muassa sijoituksen perusteet, lapsen ikä, psyykinen ja fyysinen terveydentila, muut hoidon ja huolenpidon tarpeeseen vaikuttavat tekijät, yhteydenpidon toteutuminen perheeseen ja läheisiin sekä kielelliset, kulttuuriset ja uskonnolliset taustat.

Huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen ovat voimassa toistaiseksi siten, että sijaishuollon perusteita ja tarvetta arvioidaan säännöllisesti. Sijaishuoltoa ja sen toteutumista on valvottava. **Lapsen sijoittaneen hyvinvointialueen tehtävänä on valvoa, että lapsen sijoitus perhehoitoon tai laitoshuoltoon toteutuu lapsen edun mukaisesti, lapsen oikeuksia toteuttaen ja lasta kuunnellen.**

Lastensuojelun jälkihuolto

Jälkihuollolla tarkoitetaan sijaishuollon tai pitkän avohuollon sijoituksen päättymisen jälkeen tarjottavaa kokonaisvaltaista tukea lapselle tai nuorelle lapsen iästä riippumatta. Oikeus jälkihuoltoon muodostuu sijoitushistorian perusteella: jälkihuoltoon syntyy oikeus, jos lapsi on ollut sijoitettuna sijaishuoltoon yhtäjaksoisesti 6 kuukautta. Jälkihuolto-oikeus syntyy sijoituksen päättymisen jälkeen. Tavallisesti jälkihuoltopalvelu alkaa lapsen täysi-ikäistyttyä. Jälkihuolto-oikeus kestää siihen asti, kun nuori täyttää 23 vuotta (lakimuutos vuoden 2024 alusta, aikaisemmin 25 vuotta).

Jälkihuollon tarkoituksena on tukea lapsen tai nuoren kotiutumista sijaishuollosta tai hänen itsenäistymistään auttamalla häntä saavuttamaan riittävät valmiudet itsenäiseen arkeen ja aikuisuuteen. Jälkihuollon tuen suunnittelussa on kiinnitettävä erityistä huomiota asiakkaan yksilöllisen tilanteen arviointiin ja sijoitustaustan ja muiden taustatekijöiden huomioimiseen. Jälkihuollon tavoitteena on tasata hyvinvointieroja sijaishuollossa asuneiden ja muiden ikätovereiden välillä, vähentää syrjäytymisriskiä ja luoda edellytyksiä siihen, että haavoittuvaisissa olosuhteissa eläneillä nuorilla on tasavertaiset mahdollisuudet koulutukseen, työllistymiseen ja yleisesti elämänlaadun tavoitteluun.

1 Johdanto

Monipalveluvaliokunta on käsitellyt lastensuojelun järjestämisen mietintöä 20.2-29.5.2024 välisenä aikana sekä kuullut 12 asiantuntijan alustukset ja lausunnot. Teimme myös vierailukäynnin Kuusikon perhetukikeskukseen. Olemme hyödyntäneet myös tähän aiheeseen liittyviä lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluiden järjestämisen mietinnön asiantuntijakuulemisia. **Kaikkien asiantuntijoiden yhteinen viesti on ollut, etteivät lapsia ja nuoria tukevat perustason palvelut toimi ja vastaa heidän tarpeisiinsa.** Peruspalvelutason puutteet vaikuttavat ja johtavat myös raskaampien ja kalliimpien erityispalveluiden tarpeeseen.

Aluevaltuuston 13.5.2024 esityslistalla ollut, mutta vaalikalanteen vuoksi myöhemmäksi syksyille 2024 käsiteltäväksi siirtynyt vastaus valtuustoaloitteeseen ”Valtuustoaloite lastensuojelun laadun parantamiseksi” kattaa osan tässä mietinnössä esitetyistä huolista ja havainnoista. Vastauksessa käydään läpi tunnistettuja haasteita ja vaikeuksia ja otetaan kantaa jatkosuunnitelmiin. Vastauksen mukaan Pirkanmaan hyvinvointialueen strategian toimeenpanosuunnitelmassa konkretisoidaan tehtävät kehittämistoimet ja se toimii ohjaavana välineenä kehittämistyössä. Myös organisointiin liittyvä kehittäminen on koottu lastensuojelun kehittämissuunnitelmaan. Koko lasten, nuorten ja perheiden palvelulinjan osalta on tarkoitus koota kehittämisen ohjausryhmä koordinoimaan yhteen eri toimialueilla tehtävää kehittämistyötä ja käynnissä olevia ulkopuolista rahoitusta saavia hankkeita. **Monipalveluvaliokunta toivoo, että esitellyt suunnitelmat siirtyvät teoriasta myös käytännön työhön.**

Pirkanmaan hyvinvointialueella lasten, nuorten ja perheiden palveluissa vuonna 2022 lastensuojelun avohuoltoon käytettiin 36 miljoonaa euroa, lastensuojelun perhe- ja laitoshuoltoon 108 miljoonaa euroa ja muihin lasten ja nuorten sosiaalipalveluihin 51 miljoonaa euroa eli yhteensä 195 miljoonaa euroa.

Vuonna 2023 lastensuojelun sijaishuollon ostopalveluihin käytettiin hyvinvointialueellamme rahaa seuraavasti: lastensuojelun laitospalveluihin 59,2 miljoonaa euroa, lastensuojelun perhehoitoon 8,0 miljoonaa euroa, lastensuojelun

ammattilliseen perhehoitoon 2,3 miljoonaa euroa ja ensi- ja turvakodin ostoihin 0,8 miljoonaa euroa.

Lastensuojelun laitospalveluiden ostopalvelut ovat näistä suurin menoerä. Merkittävä osa lastensuojelun laitospalveluista joudutaan hankkimaan ostopalveluna, kun omaa palvelutuotantoa ei ole likikään riittävästi. Lastensuojelun laitospalvelut ovat hyvin keskittyneesti isojen sotejättien hallussa, joille tämä on tuottoisaa liiketoimintaa ja mahdollistaa taloudellista suunnittelua, joka on pois hyvinvointialueen muusta toiminnasta. Konsernilainojen korkojen siirron myötä verovarojamme siirtyy ulkomaille kansantaloutemme ulottumattomiin. Esimerkiksi vuonna 2019 yhden suuren sotejätin lastensuojelun tytäryhtiö teki 69 miljoonan euron liikevaihdolla 8,5 miljoonan euron liiketuloksen voittoprosentin ollessa noin 12 %³.

Lastensuojelun osuus lasten ja nuorten palveluiden toimintakuluissa on merkittävä ja kustannusten kasvu näyttää jatkuvan. Viimeisimmän osavuosisikatsauksen mukaan lapsiperheiden sosiaalityössä ja erityisesti lastensuojelussa asiakaspalvelujen ostoja ei ole saatu hillittyä.⁴ Kulujen ylittymisessä merkittävä tekijä on ollut sijaishuollon kasvaneet kustannukset. Sijaishuollossa on ollut aiempaa vaikeahoitoisempia asiakkaita, joille on vaikea löytää lastensuojelusta kohtuuhintaista ja pysyvää laitoshuoltopaikkaa. Hyvinvointialueen omien perhetukikeskusten mitoitusta on jouduttu lisäämään, joka lisää kustannuksia. Alkuvuonna perhetukikeskuksiin on sijoitettu kehitysvammaisia lapsia ja vaativan tason sijaishuoltoyksiköistä tai koulukodeista uloskirjattuja aggressiivisesti tai itsetuhoisesti käyttäytyviä nuoria.

Lasten, nuorten ja perheiden palvelulinjalla on huhtikuussa annettu velvoittava ohje yksilöhankintojen lopettamisesta.⁵ Näillä hankinnoilla on toteutettu hyvinvointialuetta velvoittavia sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaisia, hyvinvointialueita velvoittavia, ennaltaehkäiseviä tukipalveluita, koska hyvinvointialueen oma palvelutuotanto ei ole ollut riittävää palvelutarpeisiin vastaamisessa tarvittavan nopeasti tai tarkoituksenmukaisesti. Monipalveluvaliokunnan saaman tiedon mukaan

³ Talouselämä 28.1.2020.

⁴ Pirkanmaan hyvinvointialueen osavuosisikatsaus 1-3/2024.

⁵ Lasten, nuorten ja perheiden palvelulinjan johtajan ohje 15.4.2024

tämä ohje lopettaa monia ennaltaehkäiseviä hyvin tarpeellisia tukitoimia lasten, nuorten ja perheiden palveluissa. Voidaan perustellusti kysyä, saavutetaanko avohuollon tukitoimien, kuten ammatillisen tukihenkilöpalvelun ostamisen lopettamisella pysyviä säästöjä vai aiheuttavatko ne tosiasiallisesti lisääntyviä lastensuojelun sijaishuollon huomattavasti kalliimpia kustannuksia? Onko hyvinvointialue pitänyt huolta sosiaalihuoltolain mukaisesta lakisääteisestä velvoitteestaan mitoittaa budjetti oikeasuhtaisesti asiakkaiden tarpeeseen nähden?

Lastensuojelun piirissä olevat lapset, nuoret ja perheet käyttävät myös muiden sotepalvelulinjojen palveluita kuin lasten, nuorten ja perheiden palvelulinjan. Näitä palveluja ei tunnisteta eikä pystytä yhdistämään toisiinsa käyttäjätasolla. Tämä häiritsee tietoon perustuvaa johtamista sekä sosiaali- ja terveyden hoidon järjestämislain (621/2021) 10 §:n mukaisen hyvinvointialueen integraatiotehtävän ja -velvollisuuden täyttämistä.

Jokaisen lastensuojelussa olevan lapsen tai nuoren olisi oltava osallinen omassa elämässään ja niissä päätöksissä, jotka häntä koskevat. Osallistamalla lapset ja nuoret kehitysohjelmiin, voimme kehittää toimintamalleja, työkaluja ja menetelmiä, jotka tekevät lastensuojelutyöstä laadukkaampaa, suunnitelmallista ja lasta kuuntelevaa. Lapsi voi kokea olevansa osallinen, kun hän on osa yhteisöä (kuuluu johonkin), toimii osana yhteisöä (osallistuu) ja kokee olevansa osa yhteisöä (tuntee kuuluvansa) esim. luokkaan kuulumisen, sijaishuoltopaikka. Lapsen/nuoren turvallisuuden tunnetta tukee ajatus, että hänen ajatuksillaan, tunteillaan ja tarpeillaan on merkitystä ja että ne tulevat kuulluksi ja nähtyksi sijaishuollossa. Osallisuuden on todettu vahvistuvan, kun säännöt ja toimintatavat ovat perusteltuja ja ymmärrettäviä ja kun lapsi/nuori otetaan mukaan hänen oman elämänsä päätöksentekoon. Osallisuus on tunne. Osallisuuden edellytykset vaatii tahtotilaa ja työntekijöiden sitoutumista (vie työaika, vaatii suunnittelua).

Kannatamme Pirkanmaan hyvinvointialueen hakeutumista ja liittymistä laajaan Soila-hankkeeseen ja sen tänä vuonna avautuvaan rahoitusmahdollisuuteen. Hankkeen tavoitteena on vähentää tarvetta nuorten sijoittamiselle palveluita kehittämällä, vahvistaa vanhemmuuden tukea huostaanoton eri vaiheissa, uudistaa jälkihuollon

tukea monialaiseksi aikuistumisen tueksi sekä luoda ratkaisuja sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdeongelmiin vastaamiseksi.

Lastensuojelu on ihmissuhdeperustaista työtä ja palvelua. Sen järjestämisessä keskeistä ja tarpeellista ovat vakaat ja pitkät asiakas- ja ihmissuhteet. Poliittisen päätöksenteon ja johtamisen tavoitteena on pyrkiä turvaamaan resurssit ja olosuhteet tukea ihmissuhteiden jatkuvuutta lastensuojelussa. Sosiaalityön kentällä puhutaan luottamussuhteen rakentamisesta asiakkaan kanssa. Sitä pidetään asiakkuuden ydintekijänä. Henkilökunnan jatkuva vaihtuvuus vahingoittaa lasta/nuorta ja heikentää luottamussuhteiden syntymistä

Lasten ja nuorten näkökulmasta sote-järjestelmä ei ole asiakkaille selkeä. **Avun hakeminen koetaan vaikeaksi.** Pirkanmaan hyvinvointialueen **Pyydä apua - palveluista (verkkolomake ja chat)** olisi hyvä tiedottaa selkeämmin ja aktiivisemmin.

Lapsen/nuoren asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on lakisääteinen vastuu lapsen/nuoren edun turvaamisesta. Onko sosiaalityöntekijällä valtaa tai vaikutusmahdollisuuksia tämän vastuun toteuttamiseen, jos palveluvalikoimaa kavennetaan siten, että konkreettiset keinot auttaa lapsia/nuoria ja perheitä vähenevät? Esimerkiksi tukiperheitä tarvitaan pienten lasten tueksi mm. vanhempien läheisverkoston puutteiden vuoksi ja Perhepiste Nopea auttaa perheen sisäisen vuorovaikutustapojen kehittämisessä nuorten kohdalla.

Asiantuntijoiden mukaan sektoreiden välisen yhteistyön puute on suurimpia esteitä sille, etteivät lapset ja perheet saa tarvitsemaansa tukea riittävällä tasolla.

Lastensuojelulain (417/2007) 14 §:n mukaan hyvinvointialueen on huolehdittava siitä, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on käytettävissään lapsen kasvun ja kehityksen, terveydenhuollon, oikeudellista sekä muuta lastensuojelutyössä tarvittavaa asiantuntemusta. Monipalveluvaliokunta on ymmärtänyt, että yhteistyön tekeminen sektoreiden välillä on hankaloitunut, kun eri palvelutahot ja toimijat suojelevat omia niukkoja resurssejaan rajaamalla sitä, miten palvelun piiriin pääsee ja kuinka paljon oman perustehtävän ulkopuolelle voidaan antaa tukea muille toimijoille, vaikka yhteistyön tekemisen hyödyt olisivat ilmeisiä.

Monipalveluvaliokunnalle on eri asiantuntijaesityksien pohjalta muodostunut käsitys, että lastensuojelun palveluihin päässyt lapsi ja nuori ei riittävän nopeasti pääse psykiatriseen arvioon ja hoitoon. Tämä merkittävästi hidastaa lapsen ongelmien ratkaisemista, johtaa lastensuojelun työn monimutkaistumiseen ja haasteellisiin tilanteisiin. Tulisi arvioida voidaanko lastensuojelun piirissä olevalle lapselle ja nuorelle järjestää mielenterveyspalveluja varten ohituskaista.

Keskeinen haaste Pirkanmaalla on kodin ulkopuolelle sijoitettujen 0-17 -vuotiaiden määrän kasvu. Painopisteen siirtäminen varhaiseen auttamiseen ei ole onnistunut hyvinvointialueella riittävästi. Esimerkiksi Ylöjärvellä on onnistuttu vähentämään lastensuojelun sijaishuollon sijoituksia johdonmukaisella panostukselle ennaltaehkäiseviin toimiin.

Asiantuntijoiden mukaan emme myöskään tiedä riittävästi sote-palvelujen vaikuttavuudesta asiakkaiden hyvinvointiin. Voimme vähentää sijaishuollon tarvetta lasten ja nuorten peruspalveluiden turvaamisella, vaikuttavalla avohuollolla, puuttamalla köyhyyteen ja muihin taustasyihin. Mikäli on tarvetta sijaishuoltoon, tulee se tehdä laadukkaasti. Sen jälkeen on keskeistä panostaa kuntouttavaan sijaishuoltoon, vanhempien ja sisarusten auttamiseen sekä vaikuttavaan jälkihuoltoon.

Kehitysvammaisten lasten ja nuorten palvelutarpeisiin tulee vastata erityisesti vammaispalveluiden toimesta. Rajapintatyö ja vastuusta sopiminen vammaispalveluiden ja lastensuojelun välillä on ajoittain hyvinkin hankalaa.

Vammaisten lasten on saatava tarvittavia palveluita vammaispalveluista ja muista ensisijaisista palveluista siten, että lastensuojelun ei odoteta huolehtivan palveluiden kokonaisuudesta, vaikka lapsella ja perheellä olisikin tarvetta lastensuojelun tukitoimille. Kehitysvammaisille tai erityistä tukea tarvitseville lapsille tarkoitettujen palveluasumisen yksiköiden rakentamiseen on panostettava. Laaja-alaista vammaispalvelujen ja lastensuojelun yhteistyötä ja palveluja tarvitaan myös, jos

lapsen vanhemmalla/vanhemmilla on kehitysvammadiagnoosi.⁶ Nepsy-lasten ja nuorten palvelut eivät vastaa heidän tarpeeseensa. Tuoreen Oulun yliopiston tutkimuksen mukaan viidesosa ikäkohortti 1997-lapsista päätyi lastensuojelun sijaishuoltoon.⁷

Poliisin tilastojen mukaan alle 15-vuotiaiden sekä 15–17-vuotiaiden rikokset ovat lisääntyneet Tampereella ja Sisä-Suomen poliisipiirin alueella. Vuonna 2023 41 %:lla näihin tekoihin syyllistyneistä oli lastensuojelun asiakkuus. Ankkuritoimintaan liittyvillä puhutuksilla on saatu aikaan myönteisiä vaikutuksia.

2 Lasten ja nuorten ennaltaehkäisevät palvelut hyvinvointialueella

Monipalveluvaliokunta haluaa korostaa tässä mietinnössään ennaltaehkäisevien palvelujen merkitystä ja niiden välttämättömyyttä lasten, nuorten ja perheiden tukemisessa ja hyvinvoinnissa.

Lasten ja nuorten palvelujen painopisteen siirtäminen ennaltaehkäisevään suuntaan toisi välillisiä säästöjä useassa eri muodossa. Mikäli perheitä tuettaisiin riittävästi ajoissa, voitaisiin säästyä muun muassa lasten ja nuorten koulupoissaoloilta, lastensuojelun raskaammilta palveluilta ja sijoituksilta/lastensuojelun vaativien sijaishuollon palvelujen tarpeilta. Tärkeää on huomioida myös se, että riittävän tuen puute johtaa liian usein muun muassa vanhempien lyhennettyyn työaikaan, työpoissaoloihin ja jopa työkyvyttömyyteen. Näillä on keskeinen vaikutus sekä perheiden toimeentuloon että vanhempien työllisyyteen ja sitä kautta koko perheen hyvinvointiin.

Ilman riittäviä ennaltaehkäiseviä tukitoimia lapsen riski päätyä lastensuojelun raskaampiin palveluihin moninkertaistuu. Seurauksena on perheille suunnattujen palvelujen kustannusten kasvu. Kun tukea tarvitseva lapsi tai nuori on päätenyt

⁶ Ks. Ristikari ym. 2018, Suomi lasten kasvuympäristönä: Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonne 1997 syntyneistä -tutkimuksen 469 kehitysvammaista vanhempaa.

⁷ Ks. mietinnön erillinen liite Nepsy-oireisten lasten ja nuorten palvelujärjestelmän ongelmista Pirkanmaan hyvinvointialueella

lastensuojelun raskaampiin palveluihin, ollaan palvelujärjestelmässä usein jo pahasti myöhässä.

Ennaltaehkäisevä tuki perheille

Pitkäkestoisuuden, pitkäjänteisyyden ja pysyvyyden tulee olla keskeisiä tavoitteita perheille annettavissa ennaltaehkäisevissä palveluissa. Ennaltaehkäisevien palvelujen isoimmat haasteet nykytilanteessa ovat tukitoimien pirstaleisuus, pitkäjänteisyyden ja pysyvyyden puute, perheen arkea tukevien palvelujen erillisyyksistä muista palveluista ja yhteistyön/koordinaation puute hyvinvointialueen ja sivistystoimen (muun muassa varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja nuorisotyön) välillä.

Palvelujärjestelmä on sekava ja monitoimijainen ja -portainen, jonka vuoksi tarvitaan perheille nimetty palveluja koordinoiva taho/työntekijä. Koska sisote (sivistystoimi, sosiaalitoimi ja terveydenhuolto) -palveluissa on monia erillisiä toimijoita, olisi kokonaiskäsityksen muodostaminen perheen tarpeista ja saamasta tuesta välttämätöntä myös hyvinvointialueen resurssien riittävän ja tasapuolisen kohdistamisen varmistamiseksi.

Valitettavasti ajoittain ajatellaan, että lastensuojelun asiakkaana lapselle/nuorella ja perheelle järjestyy paremmin tai nopeammin palveluita. Tukitoimien on kuitenkin oltava oikea-aikaisia ja perheen tilannetta aidosti tukevia. Lastensuojelun kautta ei saa pyrkiä paikkaamaan muiden palveluiden vajetta eivätkä lastensuojelun palvelut voi toimia korvaavana palveluna tarkoituksenmukaisemmille palveluille (kuten sivistys-, vammais- tai terveydenhuollon palvelut). Lastensuojelun palveluita ja tukitoimia on järjestettävä, jos lapsen ja perheen tilanne niitä vaatii, ja lastensuojelun tukitoimet voivat olla tärkeässä roolissa lasten ja perheiden moniammatillisessa tukemisessa.

Käsitlemme erillisessä liitteessä ajankohtaisia ja neapsylapsia ja -nuoria sekä heidän perheitänsä koskevia, osin vielä tunnistamattomia, erityiskysymyksiä ja haasteita. Kaikkien palvelujärjestelmässä työskentelevien henkilöiden osaamista nepsyoireiden tunnistamiseksi tulee vahvistaa, jotta arjessa annettava tuki on asianmukaista eikä ohjaaminen tarvittaviin tutkimuksiin viivästy turhaan tai suuntaudu väärin.

Tavoitteet:

Tavoite 1: Tavoitteena on, että tukea tarvitsevien lasten ja nuorten ja perheiden ennaltaehkäisevistä palveluista ei tingitä hyvinvointialueen säästöpainneissa.

Tavoite 2: Tavoitteena on, että vanhemman asiantuntijuus, pitkäaikainen tieto ja ymmärrys oman lapsensa/nuorensa erityispiirteistä tulee aidosti huomioiduksi apua ja palveluja määritettäessä kaikilla toiminnan tasoilla.

Tavoite 3: Tavoitteena on koko perhettä tukevat palvelut. Perheiden palvelut toimivat saumattomasti ja tukevat koko perhettä eikä perhe joudu palvelukatveisiin /-katkoksiin.

Toimenpide-ehdotuksia:

- Kun lapsi tulee palvelujen piiriin, otetaan huomioon koko perhe.
- Jatkuvuuden turvaaminen palveluissa taataan. Kouluissa periaatteena on ollut ”saattaen vaihdettava”, kun erityislapsi siirtyy alakoulusta yläkouluun. Näin pitäisi olla myös lapsia ja nuoria koskevissa sote-palveluissa.
- Tarjotaan perheille riittävää apua ja riittävän pitkäkestoisesti, ilman katkoksia.
- Vanhoja/olemassa olevia sopimuksia tulee jatkaa, kunnes hyvinvointialueella on tarjota vastaava/korvaava palvelu tilalle jonkun toisen tahon järjestämänä.
- Lapset ja nuoret perheineen eivät jää palvelusta toiseen vaihdettaessa tyhjän päälle odottamaan, kun/mikäli perheelle suunnattujen palvelujen toteutus- tai hankintatapaa muutetaan (esimerkiksi ostopalveluista omaksi tuotannoksi).
- Tuotetaan sellaisia matalan kynnyksen palveluja, joista perhe kokee itse aidosti hyötyvänsä ja on valmis ottamaan palvelua vastaan (esim. kotipalvelu, lastenhoitopalvelu, tukihenkilö, tukiperhe?)
- Palveluvalikoimassa otetaan huomioon perheiden yksilölliset tarpeet. Perheet kaipaavat usein konkreettista apua arkeen.
- On tunnistettava, että akuutissa tilanteessa esimerkiksi pelkkä keskusteluapu vanhemmuudesta voi uuvuttaa vanhempaa entisestään, eikä keskusteluapu ole silloin oikein ajoitettua/valittua.

Tavoite 4: Tavoitteena on toimiva, hyvä vuorovaikutus ja yhteistyö hyvinvointialuealueen eri toimijoiden, koulun ja vanhempien välillä sekä riittävä koulunkäynnin tuki.

Toimenpide-ehdotuksia:

- Etsitään yhteistyössä toimivia ratkaisuja lapsen/nuoren oireillessa koulussa eikä esimerkiksi lastensuojeluilmoituksia tehdä vain nepsyoireilun vuoksi. Tämä koskee myös eri syistä koulua käymättömiä oppilaita.
- Vältetään vastakkainasettelua, eri osapuolien syyllistämistä ja lapsen “pois lähettämistä”. Sen sijaan etsitään tarvittavia tukikeinoja yhdessä.
- Vaikutetaan yhdessä siihen, että kouluihin saadaan riittävästi aikuisia (esimerkiksi koulunkäynnin avustajia ja kouluvalmentajia ja pienluokkia/erityisluokkia).
- Lisätään tietoisuutta ja asiantuntemusta oppimisvaikeuksien lisäksi muista toimintakykyyn vaikuttavista kuormitustekijöistä (kuten aistiyliherkkyydet tai aistihakuisuus).
- Käydään vuoropuhelua myös lapsen/nuoren erityistyöntekijöiden (esimerkiksi toimintaterapeutti, nepsyvalmentaja tai LAKU-kuntoutuksen oma työntekijä) kanssa yhteisen ymmärryksen, tavoitteiden ja toimintamallien löytämiseksi.
- Vanhemmat kertovat/kokevat usein, että oppimisen ja koulunkäynnin tukea saa vasta diagnoosin myötä. Perusopetuslain mukaan oppilaalla on oikeus saada opetussuunnitelman mukaisen opetuksen ohella oppilaanohjausta ja riittävää oppimisen ja koulunkäynnin tukea koko perusopetuksen ajan. Tukea on annettava heti, kun tuen tarve ilmenee. Koska diagnostisiin tutkimuksiin pääsy voi kestää kohtuuttoman kauan, on jo tutkimuksiin odotettaessa tai niiden aikana järjestettävä lain mukainen tuki.

3 Lastensuojelun sosiaali- ja perhetyö

Päätavoite: Ehkäistään lasten ja nuorten sijoitukset lastensuojelun sijaishuoltoon

Toimenpiteet: Lastensuojelun tehtävänä on suojella lasta. Tukitoimien määrä ennen huostaanottoa riippuu lapsen ja perheen tilanteesta. Niihin pitää olla kyvykkyyttä ja resurssia.

Perustelut: Huostaanotto on aina viimesijainen keino. Se tehdään vain, jos muut tukitoimet eivät auta ja sijaishuolto on lapsen edun mukainen.

Osatavoite 1: Pirkanmaan hyvinvointialueen lapsia, nuoria ja perheitä tukevat peruspalvelut saadaan vastaamaan tarpeita eikä vastuuta siirrellä taholta toiselle.

Toimenpiteet: Poliittisilla päätöksillä ja johtamisella ohjataan peruspalvelut kuntoon ja toimimaan. Lastensuojelun asiakasperheille on järjestettävä tarvittavaa moniammatillista apua ja tukea myös muista palveluista.

Perustelut: Riittäväillä ja toimivilla sosiaali- ja terveydenhuollon peruspalveluilla saadaan ehkäistyä lastensuojelun tarvetta. Lastensuojeluun ohjautuu paljon lapsia ja nuoria sen vuoksi, että muut palvelut eivät toimi kunnolla (lasten ja nuorten mielenterveyspalvelut, aikuispsykiatria ja päihdepalvelut, vammaispalvelut, toimeentulotuki ja aikuissosiaalityö, matalan kynnyksen ja ehkäisevät sosiaali- ja perhepalvelut). Yhteistyötahoilla ei ole aina realistista kuvaa lastensuojelun toimintamahdollisuuksista ja lastensuojelun syyllistämistä tapahtuu paljon.

Osatavoite 2: Pirkanmaan hyvinvointialue noudattaa lastensuojelulain (417/2007) §:n 13b rajoja sosiaalityöntekijän asiakasmäärästä.

Toimenpiteet: Pidetään lain rajoista kiinni ja turvataan sosiaalityöntekijöille mahdollisuus keskittyä perustehtäväänsä palkkaamalla lastensuojelun avustaviin tehtäviin ja toimistotyöhön soveltuvia ammattilaisia. Lastensuojelun sosiaalityön vastaanottoaikoja pitää olla myös virka-aikojen ulkopuolella.

Perustelut: Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työmäärästä on muodostunut kohtuuton, koska sosiaalityöntekijöiden vakansseja ei ole saatu täytettyä ja sosiaalityöntekijöiden työaika kuluu tällä hetkellä liikaa työhön, joka ei kuulu sosiaalityöntekijän työnkuvaan. Tämän takia ei pystytä toteuttamaan kaikilta osin laadukasta ja lainmukaista asiakastyötä, ohjaamaan asiakasprosesseja tarvittavalla

tavalla ja saamaan asiakkaille apua tarvittavan nopeasti ja laajasti. Kohtuullinen työmäärä mahdollistaisi paremmin ihmissuhdeperustaisen työn ja jatkuvuuden. Lapselle tulee tarjota hänen tarvitsemaansa psykososiaalista tukea itsetunnon vahvistamiseksi ja identiteetin rakentamiseksi.

Osatavoite 3: Omaan toimintaan kuuluvan avohuollon yksikön tai yksiköiden perustaminen lastensuojelun sosiaali- ja perhetyötä vahvistamaan. Vaihtoehtoisesti yhteistyössä YTA-alueen kanssa.

Perustelut: Sujuvoittaa sijaishuollon palveluprosesseja ja vähentää sijaishuollon ostopalvelukustannuksia.

4 Lastensuojelun sijaishuolto

Päätavoite: Vahvistaa lastensuojelun sijaishuollossa omaa palvelutoimintaa vähintään 60 prosentin prosenttiosuuteen vuoteen 2035 mennessä.

Toimenpiteet: Suunnitelmallinen omien yksiköiden perustaminen lastensuojelun sijaishuoltoon. Lastensuojelun sijaishuollon ulkoistetuissa palveluissa otettava käyttöön kestävämpiä järjestämisen tapoja kuin puhdas hintakilpailu. Käänteisessä kilpailutuksessa hyvinvointialue voi asettaa hinnan, joka perustuu asiakkaiden tarpeeseen, henkilökunnan jatkuvuuteen ja pysyvyyteen ja sijaishuollon palvelun vaikuttavuuteen.

Perustelut: Lastensuojelun sijaishuollon laitoshuollossa ostopalvelukumppanit hallitsevat palvelua ja niiden neuvotteluasema mm. maksettaviin hintoihin on tällä hetkellä liian vahva ja katteet korkeita ilman näytettyä yhteyttä palvelun laatuun tai vaikuttavuuteen. On tärkeää lisätä sijaishuollon laitoshuollossa omaa toimintaa kunnianhimoisesti tulevana vuosina.

Osatavoite 1: Lastensuojelun sijaishuollon laatua ja vaikuttavuutta tulee parantaa. Heidän tutkimuksensa mukaan ”sijoitetut lapset pärjäsivät selvästi heikommin kaikilla

tarkastelluilla mittareilla kuin heidän sisaruksensa, joita ei sijoitettu kodin ulkopuolelle.”⁸

5 Lasten suojeleminen älypuhelinien ja sosiaalisen median haitoilta

Päätavoite: Älypuhelimien käyttö ei saa vaarantaa lapsen ja nuoren turvallista kasvua ja kehitystä. Se ei saa haitata lapsen edun toteutumista eikä altistaa lasta rikoksen uhrin asemaan, hyväksikäytetyksi tai rikoksen tekijäksi. Lasten ja nuorten sosiaalisen median käytön aiheuttamien ongelmien puhumisesta siirryttävä päättäväisiin toimiin.

Toimenpiteet: Älypuhelimien käyttöön tulee voida tarvittaessa asettaa lasta suojaavia rajoituksia, erityisesti haavoittuvassa asemassa oleville lapsille ja nuorille, joilla ei ole riittävää itsesäätelyä eikä riittäviä media- ja digiturvallisuustaitoja. On myös arvioitava yhteiskunnallisesti, onko älypuhelimien käyttö kaikenikäisiä koskeva oikeus.

Perustelut: Lapsella ja nuorella on oikeus säännölliseen vuorokausirytmiiin, opintoihin ja keskittymiseen ilman älypuhelimien aiheuttamia haittoja. Lasten kiusaaminen ja kiusatuksi tuleminen tapahtuu myös sosiaalisen median kautta. Tämä on kiusaamisen muoto, johon on erityisen vaikeaa puuttua, koska se ei ole näkyvää.

Lasta on voitava suojella kehitystä vaarantavalta internetin haitalliselta sisällöltä ja sopimattomilta yhteydenotoilta. Erilaisten yleisesti käytettyjen sovellusten käytön kautta (kuten Snapchat, Instagram, Telegram, TikTok, Onlyfans yms.) on mahdollista altistua aikuisille, jotka esittäytyvät sovelluksissa väärillä tiedoilla ja pyrkivät niiden avulla muun muassa hyväksikäyttämään alaikäisiä erilaisilla jopa hyvin sairailta tavoilla. Nämä sovellukset mahdollistavat alastonkuvien/paljastavien kuvien

⁸ Kääriälä & Hiilamo, 2023. Edellä mainittuun tutkimukseen viitattiin monipalveluvaliokunnan kokouksessa 20.2.2024 vastuualuejohtaja Hanna Harju-Virtasen alustuksessa ja asiantuntijapuheenvuorossa: ”Lähes millä tahansa mittarilla tarkasteltuna sijoitetuilla lapsilla menee aikuisiässä keskimäärin selvästi heikommin kuin niillä, jotka ovat kasvaneet vanhempiensa tai muiden huoltajiensa luona koko lapsuusikänsä (mielenterveysongelmat, taloudellinen tilanne, koulutus, päihteiden käyttö, väkivallan uhriksi joutuminen, rikollisuus, itsetuhoisuus, kuolleisuus)”.

lähettämisen ja vastaanottamisen. Lapsi saattaa olla harhaanjoitettu aikuisen toimesta sosiaalisessa mediassa ja luulla lähettävänsä itsestään kuvia hänestä kiinnostuneelle ikätoverille. On tärkeitä estää pääsy kovan pornon sivustoille, jonka kautta lapsen kehityskaari voi häiriintyä vakavasti. Alaikäisten ei pitäisi päästä aikuisille tarkoitetuille sivustoille, esim. Tor-verkon kautta laittomille ja hyvin kyseenalaisille keskustelukanaville, jossa toiminta on anonyymia ja saatavilla on muun muassa huumeita tai aseita.

Päihteiden tilaaminen matkapuhelimella on äärimmäisen helppoa ja nopeaa. Päihteiden tilaamista, välittämistä ja myymistä alaikäisille tapahtuu eri sovellusten kautta ja tarvittaessa aineet jopa toimitetaan lastensuojelun sijaishuollon yksiköiden tuntumaan. Alaikäinen voi lähettää itsestään paljastavia-/alastonkuvia vastineeksi päihteiden saamiseksi tai kuvien kalasteluun käytetään päihteitä houkuttimena. Alaikäinen voi ostaa sosiaalisen median kautta muun muassa aseita ja saada sen käyttöön tarvittavat ohjeet. Saatavilla on myös erilaisten pommien valmistusohjeita ja jopa väkivaltaisen teon "tilaaminen" on mahdollista.

Erityishuomiota tarvitaan lastensuojeluyksiköiden asiakkaiden älypuhelimien käyttöön, minkä kautta nuori saa pidettyä yhteyttä henkilöihin, joihin hänen yhteydenpitoaan on lastensuojelulain mukaisella rajoittamispäätöksellä rajoitettu, koska nämä henkilöt voivat vaarantaa nuoren kasvua ja kehitystä.

Lastensuojeluyksiköissä hatkaamisen suunnittelu ja hatkakyytien tilaaminen tapahtuu usein näiden sovellusten ja älypuhelimien kautta. Usein hatkakyydit järjestetään ennestään tuttujen kautta, mutta sosiaalisessa mediassa on myös tarjolla palveluja, joiden kautta hatkakyytejä voi tilata rahaa vastaan. Lastensuojelun sijaishuollon yksiköissä aikuisten ja muiden lasten/nuorten kuvaaminen/ videointi ja niiden jakaminen voivat vaarantaa turvallisuutta. Toisinaan on tilanteita, joissa lapsen sijainti on tarkoituksella piilotettu ja sijaishuolto paikka erittäin salainen. Jos joku kuvaa kyseistä asiakasta tai kyseinen henkilö vilahtaa kuvissa, tieto lapsen sijainnista voi paljastua väärille ihmisille. Kuvaaminen ja videointi ja näiden jakaminen voivat vaarantaa tietosuojaa ja vaitiolo säännöksiä.

6 Lastensuojelun jälkihuolto

Päätavoite: Sijaishuollosta kotiutuvan nuoren itsenäistymisessä tukeminen sekä riittävien ja tarvittavien valmiuksien saavuttaminen arjenhallinnassa, hyvinvoinnin ylläpitämisessä ja yhteiskunnassa toimimisessa.

Toimenpiteet: Riittävän tuen järjestäminen asiakaskohtaisesti yhteistyössä asiakkaan kanssa erilaiset, yksilölliset palvelutarpeet ja haavoittuvuustekijät huomioiden.

Perustelut: Tutkimusten perusteella jälkihuollon asiakasnuorilla lähtökohdat itsenäiseen elämään haasteellisemmat ja valmiuksissa puutteita verrattuna ei-sijaishuollossa asuneisiin ikätovereihin ja syrjäytymisriski on suurempi. Haasteita erityisesti koulutukseen, toimeentuloon, työttömyyteen, päihteiden käyttöön, sosiaalisiin suhteisiin ja psykososiaaliseen hyvinvointiin liittyen. Yleistä (luonnollisten) tukiverkoston puute, traumaattiset kokemukset ja niiden vaikutus perusturvallisuuteen, kykyyn luoda ihmissuhteita ja luottaa ihmisiin ja palvelujärjestelmän tukeen.

Jälkihuollon palveluun oikeutetuilla nuorilla on hyvin erilaisia taustoja ja lähtökohtia. Tämän vuoksi jälkihuollon asiakkaiden palvelukokonaisuus on suunniteltava yksilöllisesti. Jälkihuollon asiakkaiden tilanteessa on huomioitava yleiset, ikätasoon ja elämäntilanteeseen liittyvät normatiiviset tuen tarpeet: oman itsenäisen elämän aloittaminen, omilleen muutto, oman elämänsuunnan löytäminen, koulutus, työllistyminen, taloushallinta, mahdollisesti päihde-, mielenterveys- ja muut terveysongelmat. Jälkihuollon asiakkaiden sijoitustaustan ja palvelukokemusten perusteella heidän kohdallaan on huomioitava erityiset haavoittuvuustekijät, kuten sosiaalisten suhteiden ja verkostojen mahdolliset haasteet. Haavoittuvuustekijät voivat kuitenkin ilmetä hyvinkin erilaisilla tavoilla, eivätkä jälkihuollon asiakkaat muodosta taustoiltaan ja tarpeiltaan homogeenistä ryhmää. Palvelutarpeen määrittelyssä on ymmärrettävä myös ei-konkreettiset, muuhun kuin materiaaliseen tai terveyteen liittyvät tarpeet esim. pärjäämättömyyden, huonommuuden ja toiseuden kokemukset verrattuna ikätovereihin. Monilla jälkihuollon palvelun piirissä olevilla asiakkailla voi olla pitkäaikaisia kokemuksia palvelujärjestelmän hylkäämäksi joutumisesta ja ilman tukea jäämisestä sekä ongelmia palveluprosesseissa ja

työntekijäsuhteissa. Näiden tekijöiden vuoksi tuen vastaanottaminen voi olla vaikeaa ja riski palvelun piiristä putoamisen riski kasvaa, jolloin jälkihuollosta saatava apu ja hyöty jää saavuttamatta.

Tilannekohtaisessa, taustat huomioivassa ja tarpeellisessa laajuudessa määritellyn palveluprosessin myötä palvelu on vaikuttavampaa pitkällä tähtäimellä nuorten tulevaisuuden kannalta.

Osatavoite 2: Erityis- ja raskaampien palveluiden tarpeen vähentäminen

Toimenpiteet: Riittävä panostus jälkihuollon palveluvalikoimaan ja siihen minkälaisia palveluita jälkihuollon kautta voidaan myöntää. Jälkihuollon järjestämisestä vastaavilla sosiaalityöntekijöillä on oltava riittävästi toimivaltaa ja mahdollisuuksia järjestää tarvittavia palveluita. Jälkihuollon palvelutarpeet ovat hyvin usein ylisektoriaalisia, jolloin palvelujärjestelmän sisäinen toimiva yhteistyö rajapinnoilla, esim. sosiaali- ja terveydenhuollon ja kunnan palveluiden kuten oppilaitosten ja työllisyyspalveluiden kanssa on tärkeää.

Perustelut: Jälkihuollon palvelusta tekee erityisen se, että palvelun saamisen perusteena on pitkä asiakkuus lastensuojelussa ja sosiaalipalveluissa. Jälkihuoltoa ei voida siten katsoa irrallisena palveluna huomioimatta asiakkuus- ja palveluhistoriaa, vaan jälkihuoltoa edeltää vakavien ja merkittävällä tavalla lasten ja nuorten elämään puuttuvien toimintojen ketju. Jälkihuoltoa edeltäneen palvelupolun aikana on saattanut tapahtua merkittävää palveluvajetta, joka realisoituu jälkihuollossa. Jälkihuollossa kohdattavat asiat ja ongelmat voivat juontua pitkältikin ajalta ja pitkäaikaiset ongelmat, esim. päihde- ja mielenterveysongelmat saattavat kumuloitua vakavalla tavalla nuoren itsenäistyttyä. Haavoittuvuustekijät saattavat myös realisoitua vasta täysi-ikäistymisen jälkeen. Jos ennen jälkihuoltoa nuoren olisi pitänyt saada tiiviimpää, laaja-alaisempaa ja paneutuvampaa apua jo huomattavasti aikaisemmin, saattaa jälkihuollossa palvelutarve olla hyvin laaja-alaista. Jälkihuollossa on oltava riittävästi keinoja ja palveluvalikoimaa, jotta jälkihuollon työskentelyn aikana saadaan tehtyä korjaavaa työtä ja vähennettyä raskaampien palveluiden, kuten erikoissairaanhoidon, sosiaalihuollon laitospalveluiden tai pitkäaikaisen toimeentulotuen tarvetta tulevaisuudessa. Onnistuneella jälkihuollolla

voidaan vähentää yhteiskunnallisten syrjäytymisen riskiä ja saada nuoria kiinnitettyä paremmin koulutukseen ja työelämään.

Osatavoite 3: Jälkihuoltopalvelun inhimillisten perusteiden ymmärtäminen ja asiakaskunnan erityispiirteiden huomioiminen

Toimenpiteet: Jälkihuolto-oikeutta ei tarvitse perustella, vaan oikeus on 23-vuotiaaksi asti riippumatta olosuhteista, koska oikeus on subjektiivinen sijoitushistorian perusteella. Koska jälkihuollon tarvetta ei tarvitse kyseenalaistaa ja perustella, on asiakkuuden aikana mahdollista vastata reaktiivisesti ja ajantasaisesti muuttuviin tarpeisiin, koska palvelun piiriin ei tarvitse hakeutua vasta siinä kohtaa, kun tilanne on heikentynyt "riittäväällä" tavalla. Jälkihuollon palvelun edellytykset kiireettömänä, nuoren elämän tapahtuviin mukautuvana nuoren vierellä kulkijana on säilytettävä, jotta nuorten putoamista tuen piiristä voidaan ehkäistä. Jälkihuollon palvelun järjestämisessä on ymmärrettävä ihmissuhdeperustaisuuden merkitys eli kannattelevien, turvallisten ja mahdollisesti pitkäkestoisten työntekijä-asiakas -suhteiden merkitys.

Perustelut: Jälkihuollon asiakkuuden taustalla voi olla kompleksisia taustatekijöitä ja useita haavoittuvuustekijöitä, mutta negatiiviset kokemukset palvelujärjestelmästä tai elämäntilanne, jolloin tuen vastaanottaminen on hankalaa, voivat vaikeuttaa tavoitteellista ja tuloksellista työskentelyä. Tämän vuoksi jälkihuollossa määräävä tekijä ei saa olla kiire tai palvelun piiristä nopeasti pois saaminen, koska tuen vastaanottamisen edellytysten vahvistamisessa ja luottamuksellisen työskentelysuhteen luomisessa saattaa kulua aikaa. Jälkihuollon asiakasnuorten kertomuksissa työntekijäsuhteilla, joissa nuori tulee aidosti kohdatuksi ja kokee välittämistä, on äärimmäisen suuri merkitys jälkihuollon prosessin onnistumiselle. Jälkihuoltopalvelun resursoinnissa on luotava edellytykset tällaisten suhteiden syntymiselle.

7 Lastensuojelulainsäädännön uudistaminen ja Pirkanmaan hyvinvointialueen yhteiskunnallinen vaikuttamistyö

Päätavoite: Lastensuojelun järjestämisen teemaan liittyen Pirkanmaan hyvinvointialueen yhteiskunnallisessa vaikuttamistyössä tulee korostumaan lastensuojelulain kokonaisuudistaminen.

Toimenpiteet: Keskeisten tavoitteiden asettaminen, proaktiivinen työ ennakkolisessä vaikuttamisessa

Perustelut: Lastensuojelujärjestöjen mielestä lainsäädännön uudistamisessa tulee pyrkiä kokonaisvaltaisuuteen, sirpaleisista palveluista on päästävä kokonaisvaltaiseen auttamiseen. Tässäkin korostuu ennaltaehkäisevien toimien ja palvelujen rooli sekä asiakkaiden osallisuus ja aktiivinen rooli. Lastensuojelun parissa toimivien järjestöjen tulee olla mukana vahvoina kumppaneina niin valtakunnallisesti kuin alueellisesti.

8 Sijaishuollosta poistumiseen eli hatkaamiseen liittyviä erityispiirteitä

Hatkaamisella tarkoitetaan luvatonta poistumista sijaishuoltoapaikasta. Hatkaamisesta puhuttaessa tarkoitetaan usein pidempiaikaisia luvattomia poissaoloja, jolloin nuoreen on vaikea saada yhteyttä, nuori saattaa hakeutua kauas sijaishuoltoapaikasta eikä nuori ei kerro olinpaikkansa. Hatkaaminen vaarantaa poikkeuksetta lapsen ja nuoren fyysisen ja psykologisen turvallisuuden.

Hatkoilla altistutaan muun muassa seksuaaliselle hyväksikäytölle, huumeiden käytölle ja rikosten kohteeksi ja rikosten tekemiseen.⁹

Yhteistyö poliisin kanssa hatkanneiden nuorten asioissa on vaikeaa. Nuoresta tehdään etsintäkuulutus poliisin tietoihin, jolloin nuori otetaan kiinni tavoitettaessa. Poliisi ei kuitenkaan lähtökohtaisesti lähde etsimään nuorta, ellei tilanteeseen liity

⁹ Monipalveluvaliokunnan kokous 20.3.2024. Kehittämispäällikkö Onni Westlund, Pesäpuu ry alustus ja asiantuntijapuheenvuoro.

poikkeuksellisia olosuhteita. Hatkanneen nuoren etsiminen jää käytännössä sijaishuoltopaikan, sosiaalityöntekijän ja perheen vastuulle.

Hatkaamista ehkäiseviä asioita ja tekijöitä:

- Turvallinen ja välittävä ilmapiiri sijaishuoltopaikassa.
- Riittävästi aikaa yhdessäolemiselle ja yhteiselle tekemiselle.
- Kiinnittyminen sijaishuoltopaikan lisäksi kouluun ja turvallisiin vapaa-ajan harrastuksiin.
- Osallisuus omassa elämässä ja asuinympäristössä.
- Mahdollisuus sosiaalisiin suhteisiin.
- Tieto sijoituksen syistä ja tavoitteista.¹⁰

¹⁰ Monipalveluvaliokunnan kokous 20.3.2024. Kehittämispäällikkö Onni Westlund, Pesäpuu ry alustus ja asiantuntijapuheenvuoro.

9 Lähteet

9.1 Mietinnön valmistelun yhteydessä kuullut asiantuntijat

- lastensuojelun sijaishuollon vastuualuejohtaja Hanna Harju-Virtanen
- STM:lle lastensuojelun jälkihuollon tilanteesta ja kehittämistarpeista selvityön laatinut lastensuojelun sosiaalityöntekijä Lotta Reito
- lastensuojelun vastuualuejohtaja Hanna Lähteenmäki
- Pesäpuu ry:n kokemustustainen asiantuntija Jenna Antikainen
- Pesäpuu ry:n kehittämispäällikkö Onni Westlund
- Kuusikon perhetukikeskuksen johtaja Vesa Jurvanen
- Kuusikon perhetukikeskuksen vastaava ohjaaja Kalle Lento
- Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n suunnittelija, hankepäällikkö Pia Mölsä
- Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n hankesuunnittelija Taija Humisto
- sosiaalipäivystyksen ja kriisityön vastuualuejohtaja Taru Herranen
- Sisä-Suomen poliisilaitoksen rikosylikonstaapeli Mikko Pitkänen
- Lastensuojelun keskusliiton vaikuttamistyön ja kehittämisen johtaja Oona Ylönen

9.2 Muut lähteet

Kääriälä, A., Hiilamo, H. (2023): Sijaishuollon laatua ja vaikuttavuutta on parannettava. Yhteiskuntapolitiikka 88 (2023): 2. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023041937691>

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 612/2021. Viitattu 27.5.2024.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2021/20210612>

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. Viitattu 27.5.2024.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Lasten, nuorten ja perheiden palvelulinjan johtajan ohje 15.4.2024

Perusopetuslaki 21.8.1998/628. Viitattu 27.5.2024.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Pirkanmaan hyvinvointialueen osavuosisikatsaus 1-3/2024.

Sariaslan, A., Kääriälä, A., Pitkänen, J., Remes, H., Aaltonen, M., Hiilamo, H., Martikainen, P., Fazel, S. (2022): Long-term Health and Social Outcomes in Children and Adolescents Placed in Out-of-Home Care. *Jama Pediatrics*. 176(1):e214324. [doi:10.1001/jamapediatrics.2021.4324](https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2021.4324)

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö n.d. Lastensuojelu. Verkkosivu. Viitattu 27.5.2024. <https://stm.fi/lastensuojelu>

Suomessa on yli 500 lastenkotia ja ne ovat kova kasvuala. 2020. *Talouselämä* 28.1.2020. Viitattu 27.5.2024.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Lastensuojelun käsikirja. Verkkosivu. Viitattu 27.5.2024. <https://thl.fi/julkaisut/kasikirjat/lastensuojelun-kasikirja>

Ristikari, T., Keski-Säntti, M., Sutela, E., Haapakorva, P., Kiilakoski, T., Pekkarinen, E., Kääriälä, A., Aaltonen, M., Huotari, T., Merikukka, M., Salo, J., Juutinen, A., Pesonen-Smith, A. & Gissler, M. 2018. Suomi lasten kasvu ympäristönä : Kahdeksantoista vuoden seuranta vuonna 1997 syntyneistä . Raportti, Julkaisuja, Nro 210, THL, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-152-2>

LIITE Pirkanmaan hyvinvointialueen lastensuojeluun liittyvät palvelujärjestelmät nepsylasten ja -nuorten ja perheiden näkökulmasta

Hallitusohjelmassa on kiinnitetty huomioita sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmässä oleviin haasteisiin liittyen neuropsykiatrisesti oireilevien (nepsy) lasten ja nuorten palvelukokonaisuuteen. Ote hallitusohjelmasta: "Hallitus kiinnittää erityistä huomiota neuropsykiatrisesti oireilevien (nepsy) lasten palveluihin ja heidän perheittensä tukeen sekä nopeaan diagnosointiin ja avun piiriin pääsyyn."

Pirkanmaan hyvinvointialueella olisi hyvät mahdollisuudet toimia valtakunnallisena edelläkävijänä ja esimerkkinä neuropsykiatrisesti oireilevien (nepsy) lasten ja nuorten palveluissa, koska täällä on tehty pitkäaikaista ja johdonmukaista työtä ja asiantuntemus nepsy-asioissa on erittäin vahvaa. Siirtyminen hyvinvointialuemalliin haastaa kuitenkin aiemmin osissa kunnista erinomaisesti toimineen palvelujärjestelmän ja edellyttää uusia yhteisiä toimintatapoja. Neuropsykiatrisesti oireilevien lasten ja nuorten kohdalla tarvitaan erittäin tiivistä ja rakentavaa yhteistyötä varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja oppilashuollon kanssa sekä sosiaali- ja terveydenhuollon integraatiota monissa asioissa. Neuropsykiatrisesti oireilevat lapset ja nuoret ja heidän perheensä ovat usein ns. monipalvelukäyttäjiä.

Nepsylapsen ja -nuoren kanssa keskeistä on pysyvyys ja pitkäjänteisyys. Luottamus tulee luoda ja rakentaa pikkuhiljaa ja ennakoiden, koska haasteellisen tilanteen tullessa vastaan ei luottamusta enää rakenneta. Pitkäkestoisuus, systemaattisuus ja pysyvyys luovat turvallisuutta ja niiden tarve korostuu nepsylasten ja -nuorten sosiaali-, terveys- ja sivistyspalveluissa sekä perheiden kanssa asioitaessa. Neuropsykiatriset ominaisuudet ja oireet ovat vahvasti perinnöllisiä, joka on usein huomioitava perheen kanssa työskennellessä.

Palvelujärjestelmän ongelmat perheiden näkökulmasta

Tällä hetkellä perheiden, joissa on nepsylapsia tai -nuoria, näkökulmasta palvelujärjestelmämme erityisiä haasteita ovat muun muassa tukitoimien pirstaleisuus, pitkäjänteisyyden ja pysyvyyden puute ennaltaehkäisevissä palveluissa, perheen arkea tukevien palvelujen erillisyys muista palveluista ja yhteistyön puute sote-palvelujen ja perusopetuksen välillä.

Nepsylasten ja nuorten ja heidän perheidensä tukemisessa ennaltaehkäisevillä palveluilla on hyvin tärkeä merkitys. Usein ennaltaehkäiseviä palveluita on vaikea saada tai ne puuttuvat kokonaan. Valitettavasti usein ajatellaan, että lastensuojelun asiakkaana lapselle/nuorelle ja heidän perheelleen järjestyy paremmin tai nopeammin palveluita.

Ennaltaehkäisevien tukitoimien on oltava oikea-aikaisia ja perheen tilannetta aidosti tukevia. Lastensuojelun kautta ei saa pyrkiä paikkaamaan muiden palveluiden vajetta eivätkä lastensuojelun palvelut voi toimia korvaavana palveluna tarkoituksenmukaisemmille palveluille (kuten sivistys-, nuoriso- ja terveydenhuollon palvelut). Lastensuojelun palveluita ja tukitoimia on järjestettävä, jos lapsen/nuoren tai perheen tilanne niintä vaatii. Lastensuojelun tukitoimet voivat olla tärkeässä roolissa lasten/nuorten ja perheiden moniammatillisessa tukemisessa.

Kun peruspalvelut eivät toimi ja ennaltaehkäisevät palvelut puuttuvat osin tai kokonaan tai ovat hajallaan, perheiltä edellytetään valtavasti voimavaroja, kyvykkyyttä ja aikaa tukitoimien löytämiseksi, anomiseksi ja saamiseksi. Kaikilla perheillä ei ole tarvittavia voimavaroja tai palvelujärjestelmässä luoviminen saattaa kuluttaa kohtuuttomasti näitä voimavaroja. Tämän vuoksi lasten/nuorten ja perheiden tilanteet voivat ylikuormittua ja kärjistyä. Tällöin saatetaan tarjota lastensuojelun avo- tai sijaishuollon palveluita helpostikin ratkaisuna tilanteeseen. Tyypillisiä polkuja lastensuojelun asiakkaaksi on kaksi: joko tukea on haettu turhaan perus- tai ensisijaisista palveluista apua saamatta tai perhe on sinnitellyt omin avuin aivan liian pitkään, jolloin voimavarat vähenevät ja perheiden tilanne kuormittuu kohtuuttomasti sekä ongelmat monimutkaistuvat.

Nepsylasten ja -nuorten ja perheiden lasten- suojeluun linkittyvien tukitoimien kehittämisen tavoitteet ja ehdotettavat toimenpiteet:

Tavoite 1: Nepsylasten ja -nuorten ja perheiden ennaltaehkäisevistä palveluista ei tingitä hyvinvointialueella

Toimenpide-ehdotukset:

- Jatkuvuuden turvaaminen palveluissa taataan. Kouluissa periaatteena on ollut ”saattaen vaihdettava”, kun erityislapsi siirtyy alakoulusta yläkouluun. Näin pitäisi olla myös sote-palveluissa.
- Erityislapset ja -nuoret perheineen eivät enää jää palvelurakenteiden aukkoihin tai tyhjän päälle odottamaan, kun palvelujen toteutus- tai hankintatapaa muutetaan.
- Vanhoja / olemassa olevia palvelusopimuksia tulee jatkaa, kunnes hyvinvointialueella on tarjota vastaava palvelu tilalle jonkun toisen tahon järjestämänä.
- Varmistetaan, että perheille kohdennettu tuki/tukihenkilöltä saatu tuki on mahdollisimman pysyvää ja pitkäkestoista. Pysyvyys on erityislapsen kannalta täysin keskeinen asia. Pysyvyys voi olla myös huono asia, jos hoitosuhde on toimimaton eikä sitä saada muutettua.
- Kiinnitetään huomiota itsenäistyvän nuoren tukemiseen, joka usein jatkuu varhaisaikuisuuteen ja ei välttämättä onnistu pelkästään huoltajien tuella.

Tavoite 2: Tavoitteena ovat koko perhettä tukevat palvelut, jotka eivät ole erillisiä muista palveluista. Perheiden palvelut toimivat saumattomasti ja tukevat koko perhettä eikä perhe joudu palvelukatveisiin /-katkoksiin.

Toimenpide-ehdotukset:

- Tarjotaan perheille riittävää apua ja riittävän pitkäkestoisesti, ilman katkoksia.
- Kun lapsi/nuori tulee palvelujen piiriin, otetaan huomioon koko perhe. Palveluvalikoimassa otetaan huomioon perheiden yksilölliset tarpeet. Perheet kaipaavat usein konkreettista apua arkeen.
- Tuotetaan sellaisia matalan kynnyksen palveluja, joista perhe kokee itse aidosti hyötyvänsä ja tarvitsevansa ja joiden vastaanottamiseen löytyy voimavaroja (esim. kotipalvelu, lastenhoitopalvelu, tukihenkilö, tukiperhe)
- Jatkuvuuden turvaaminen palveluissa taataan. Kouluissa periaatteena on ollut ”saattaen vaihdettava”, kun erityislapsi siirtyy

alakoulusta yläkouluun. Näin pitäisi olla myös lapsia ja nuoria koskevissa sote-palveluissa.

- Vanhoja/olemassa olevia sopimuksia tulee jatkaa, kunnes hyvinvointialueella on tarjota vastaava/korvaava palvelu tilalle jonkun toisen tahon järjestämänä. Lapset ja nuoret perheineen eivät jää palvelusta toiseen vaihdettaessa tyhjän päälle odottamaan, kun/mikäli perheelle suunnattujen palvelujen toteutus- tai hankintatapaa muutetaan (esimerkiksi ostopalveluista omaksi tuotannoksi).
- On tunnistettava, että akuutissa tilanteessa esimerkiksi pelkkä keskusteluapu vanhemmuudesta voi uuvuttaa vanhempaa entisestään, eikä keskusteluapu ole silloin oikein ajoitettua/valittua.

Tavoite 3: Tavoitteena on kiinteä, toimiva vuorovaikutus ja yhteistyö hyvinvointialueen sote-toimijoiden, koulun ja vanhempien välillä, riittävä koulunkäynnin tuki sekä nepsytietyöisuuden lisääminen

Toimenpide-ehdotukset:

- Etsitään yhteistyössä toimivia ratkaisuja lapsen/nuoren oireillessa koulussa eikä esimerkiksi lastensuojeluilmoituksia tehdä vain nepsyoireilun vuoksi. Tämä koskee myös koulua käymättömiä oppilaita, joilla on nepsyoireilua.
- Vältetään vastakkainasettelua ja eri osapuolien syylistämistä ja oireilevan henkilön "poislähtämistä" ja sen sijaan etsitään yhdessä tarvittavia tukikeinoja.
- Vaikutetaan yhdessä siihen, että kouluihin saadaan riittävästi aikuisia (esimerkiksi koulunkäynnin avustajia ja kouluvalmentajia) ja pienluokkia/erityisluokkia.
- Vanhemmat kertovat/kokevat usein, että oppimisen ja koulunkäynnin tukea saa vasta diagnoosin myötä. Perusopetuslain mukaan oppilaalla on oikeus saada opetussuunnitelman mukaisen opetuksen ohella oppilaanohjausta ja riittävää oppimisen ja koulunkäynnin tukea koko perusopetuksen ajan. Tukea on annettava heti, kun tuen tarve ilmenee. Koska diagnostisiin tutkimuksiin pääsy voi kestää kohtuuttoman kauan, on jo tutkimuksiin odotettaessa tai niiden

aikana järjestettävä lain mukainen tuki ilman vaatimusta diagnoosista.

- Neuropsykiatriset oireet voivat aiheuttaa huomattavaa haittaa toimintakyvyille ilman varsinaisia oppimisvaikeuksia (esimerkiksi autismikirjon häiriöissä) ja joskus voi olla aiheellista esimerkiksi konsultoida nepsyasiantuntijaa tai lisäkouluttaa koulun henkilökuntaa.
- Oppilailla voi olla erilaisia ulospäin näkyviä oireita (esimerkiksi käyttäytymisen säätelyn vaikeuksia), joiden taustalla voi olla neuropsykiatriaan liittyviä kuormitustekijöitä (kuten aistisäätelyn epätuottavuus, sosiaalisten tilanteiden väärintulkinta, hahmotushäiriöt ja muut erityispiirteet).
- Käydään vuoropuhelua myös lapsen/nuoren vanhempien ja erityistyöntekijöiden (esimerkiksi toimintaterapeutti, nepsyvalmentaja tai LAKU-kuntoutuksen oma työntekijä) kanssa yhteisen ymmärryksen, tavoitteiden ja toimintamallien löytämiseksi.

Tavoite 4: Vanhemman asiantuntijuus ja pitkäaikainen tieto ja ymmärrys oman lapsensa/nuorensa erityispiirteistä ja perheen tilanteesta tulee aidosti huomioiduksi apua ja palveluja määritettäessä kaikilla eri toiminnan tasoilla.

Toimenpide-ehdotukset:

- Otetaan vanhemmat mukaan apua ja palveluja määritettäessä kaikilla eri toiminnan tasoilla.
- Vanhemmat toivovat tulevansa kohdatuksi tasavertaisesti, avoimesti ja arvostavasti.
- Osa vanhemmista kokee voimakasta syyllistämistä esim. lapsen/nuoren oireilusta, joka voi haitata luottamuksellisen yhteistyösuhteen muodostumista.
- Kaikki vanhemmat eivät kuitenkaan pysty/jaksa/ole kyvykkäitä hahmottamaan monimutkaista palvelujärjestelmää ja sen käytäntöjä. Usein vanhemmat luulevat tiedon siirtyvän eri toimijoiden välillä ketterästi eivätkä ymmärrä salassapidon aiheuttamia tietokatkoksia ja -puutteita eri tietojärjestelmien ja toimijoiden välillä. Tällöin voidaan tarvita perheen ulkopuolista tukea kokonaisuuden haltuunottamiseksi. Nepsylapsen tai -nuoren sijoittaminen pois

tutusta kotiympäristöstä harvoin ratkaisee lapsen/nuoren ongelmia koulussa.

Tavoite 5: Hyvinvointialueen nepsypalveluverkko tulisi selkeyttää ja yhdenmukaistaa sekä hyödyntää jo koulutettujen työntekijöiden osaaminen paremmin. Tavoitteena on, että alueella olemassa oleva vahva nepsyasiantuntijuus olisi aidosti sitä tarvitsevien käytössä.

Pirkanmaan hyvinvointialueella olevat nepsypalvelut ovat hyvinvointialueelle siirtymisen jälkeen hajallaan ja palvelurakenteita on vaikea hahmottaa. Pirkanmaan hyvinvointialueen ulkoisilta sivuilta löytyy hyvinvointialueella toimivia erilaisia nepsypalveluja (nepsynurkkia/materiaali-/nepsyvälinelainaamoita, mahdollisuus tavata nepsyvalmentajia, nepsytuen tiimi, nepsy-perustietokoulutukset, nepsypuhelin tai nepsysähköpostiyhteydenottokanava) useammasta eri kohdasta (esim. Nepsysivut, Perheiden talo ja Pirkanmaan perhekeskuksen käsikirja). Nepsypalvelut eivät ole löydettävissä yhdestä paikasta, palveluverkko jää epäselväksi ja palvelut sijoittuvat eri kuntiin eivätkä toteudu yhdenvertaisesti hyvinvointialueella. Myöskään se, miten eri palveluihin pääsee ei ole aina selvää.

Pirkanmaan hyvinvointialueella, alueen kunnissa sekä kolmannella sektorilla työskentelee yli 300 sivistys-, sosiaali- tai terveydenhuollon ammattilaista, jotka ovat saaneet nepsyvalmentajan koulutuksen. Valtaosa näistä henkilöistä tekee Monipalveluvaliokunnan käsityksen mukaan omaa perustyötään ilman, että nepsyosaamista systemaattisesti voidaan hyödyntää. Epäselväksi jää, miten näiden nepsyvalmentajien palveluihin voi päästä.

Pirkanmaalla toimii myös Nepsyvalmentajien verkosto ja Nepsytyön kehittäjäverkosto. Pirkanmaan hyvinvointialueen Lasten, nuorten ja perheiden palvelujen Kehitystä tukevat palvelut -yksikön Nepsy-työ ylläpitää www.pirha.fi/nepsy-sivuja ja järjestää nepsy-perustietokoulutuksia sekä koordinoi kahta eri verkostoa (Nepsyvalmentajien verkosto ja Nepsytyön kehittäjäverkosto). Nepsyvalmentajien verkostossa (toiminut jo yli 10 vuotta) jaetaan tietoa valmentajien osaamisen vahvistamiseksi. Nepsytyön kehittäjäverkosto on perustettu vuonna 2018 ja siinä on edustajia pirkanmaalaisista kunnista. Kehittäjäverkostossa on vaihdettu

hyviä nepsyaihepiirin käytänteitä kuntien välillä. Kehittäjäverkoston toiminta odottaa tällä hetkellä hyvinvointialueen ohjausta.

Toimenpide-ehdotukset:

- Nepsypalvelut/-palveluverkko on selkeytettävä hyvinvointialueella.
- Nepsypalveluiden pitäisi kattaa mahdollisimman yhdenvertaisesti koko hyvinvointialue.
- Alueella jo olevien koulutettujen nepsyvalmentajien asiantuntemusta tulisi hyödyntää suunnitelmallisesti ja kohdentaa heidän osaamistaan ja tukeaan myös suoraan perheille.
- Erilaiset nepsypalvelut tulisi voida löytää hyvinvointialueen ulkoisilta kotisivuilta samaan paikkaan koottuna.
- Kehittäjäverkoston toiminta tulee saattaa johdonmukaisen ohjauksen alle.

Perheiden kokemuksia ja näkökulmia: mitä palvelu- järjestelmässä tulisi huomioida?

1. Palvelujärjestelmässä tunnistetaan, ymmärretään ja hyväksytään, että nepsypiirteet ovat yleensä varsin pysyviä. Kyse ei ole ohi menevistä oireista vaan pysyvistä, osittain toimintakykyä rajoittavista ominaisuuksista/oireista, jotka eivät häviä määräaikailla palveluilla tai esimerkiksi lastensuojelun sijoituksella.
2. Nepsylapsen ja -nuoren haasteet johtuvat usein ympäristöstä, joka on hänelle esteellinen ja kuormittava. Onkin tärkeää pohtia ympäristön aiheuttamia oireita, löytää mahdollisuuksia ympäristön mukauttamiseen ja vähentää lapseen ja vanhempaan kohdistuvia kohtuuttomia vaatimuksia.
3. Palvelujärjestelmässä luotetaan vanhemman ja lapsen/nuoren omaan kokemukseen ja tuetaan lapsen/nuoren ja vanhemman itsetuntemusta ja itsetuntoa. Palvelujärjestelmän tehtävänä olisi tukea vanhempaa, ei asettua heitä vastaan.
4. Lapselle ja perheelle tarpeellisten palveluiden on järjestyttävä ensisijaisilta tahoilta, eikä sosiaalipalveluita (lapsiperheiden sosiaalityötä ja lastensuojelun avo- ja sijaishuoltoa) vastuuteta järjestämään puuttuvia palveluita. Ajattelutavan, että lastensuojeluilmoitusten tekemisellä vauhditetaan palveluiden saamista, on vähennyttävä. Eri toimijat tulee kutsua yhteisesti

pohtimaan lapselle ja perheelle räätälöitäviä palveluita ja myös hyviä, yksilöllisiä oppimisen järjestelyitä.

Kyseessä on myös valtakunnallisesti ajankohtainen asia.

Itä-Suomen aluehallintoviraston tuoreessa valvonta-asiapäätöksessä on todettu, että kun lasten ja nuorten neuropsykiatrinen diagnostiikka ja hoito on jakautunut monelle toimijalle eikä palveluorganisaatiossa ole vaikeahoitoisille, neuropsykiatrisesti oireileville lapsille ja nuorille riittävästi resursoitua hoitoa ja kuntoutusta tarjoavaa palveluyksikköä, järjestämisvelvollisuuden laiminlyönti kokonaisuudessaan aiheuttaa vaikeista neuropsykiatrisista oireista kärsiville asiakkaille kohtuutonta palvelujen vajetta ja viivästymistä.

Liitteen lähteet

ADHD (aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö). Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Lastenneurologisen yhdistys ry:n, Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen ja Suomen Nuorisopsykiatrisen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2019. Viitattu 9.5.2024. www.kaypahoito.fi

Alanko, S. & Lämsä, R. (toim.). 2018. Oma väylä -kuntoutuksen kehittäminen; kehittämistyö palveluntuottajien näkökulmasta. Kuntoutusta kehittämässä 5/2018. Kansaneläkelaitos (KELA). <http://hdl.handle.net/10138/269774>

Autismikirjon häiriö. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen, Suomen Nuorisopsykiatrisen Yhdistyksen, Suomen Kehitysvammalääkäreiden, Suomen Lastenneurologisen Yhdistyksen ja Suomen Psykiatriyhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim, 2024. Viitattu 9.5.2024. www.kaypahoito.fi

Brandt-Ahde, L. 2024. Lukijan mielipide: Lastensuojelun tehtävä ei ole hoitaa koulupudokkuutta. Helsingin sanomat 6.5.2024. Viitattu 27.5.2024. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000010403212.html>

Hastrup, A., Hietanen-Peltola, M., Jahnukainen, J., Pelkonen, M. 2013. Lasten, nuorten ja lapsiperheiden palvelujen uudistaminen: Lasten Kaste -kehittämistyöstä pysyväksi toiminnaksi. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 3/2013. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-831-5>

Heino, T. (toim.). 2020. Mikä auttaa? Tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. Raportti 12/2020. THL. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-569-8>

Hästbacka, N., Lipponen, O., Aaltonen, S., Karvonen, S. 2023. ”Ei oo tarkoitus kiinnittyä pitkäksi aikaa, vaan jatko-ohjataan”: Ammattilaisten näkökulmia nuorten palveluiden nykytilaan ja kehittämistarpeisiin hyvinvointialueilla. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-234-1>

Itä-Suomen aluehallintoviraston valvontapäätös ISAVI/10056/2023 17.4.2024.

<https://avi.fi/documents/25266232/199029121/Valvontapaatos-10056-2023-17-04-2024.pdf/9b88e0a8-9369-9899-7186-ebca07264899?t=1713524949527>

Leskelä, R. 2023. Neurokirjon lasten ja nuorten palvelut hyvinvointialueilla: Katsaus kehittämiseen syksyllä 2023. Työpaperi 41/2023. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-216-7>

Notkola, V., Pitkänen, S., Tuusa, M., Ala-Kauhaluoma, M., Harkko, J., Korkeamäki, J., Lehtikoinen, T., Lehtoranta, P. & Puumalainen, J. 2013. Nuorten syrjäytyminen: Tietoa, toimintaa ja tuloksia? Helsinki: Eduskunta 2013. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan tutkimusjulkaisu 1/2013.

https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/trvj_1+2013.pdf

Penttilä, S, Niemelä, M, Hakko, H. et al. 2024. Child- and parent-related determinants for outof-home care in a nationwide population with neurodevelopmental disorders a registerbased Finnish birth cohort 1997 study. Eur Child Adolesc Psychiatry.

<https://doi.org/10.1007/s00787-024-02406-w>

Pohjois-Karjalalle moitteet: jono autismitutkimuksiin lähes vuoden. 2024. Helsingin sanomat 22.4.2024. Viitattu 27.5.2024. <https://www.hs.fi/suomi/art-2000010376292.html>

Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023: Vahva ja välittävä Suomi. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58.

Ra, S. (toim.), Penttilä, S. & Niemelä, M. 2024. Miksi neurokehityksellisen häiriön diagnoosin saaneista lapsista lähes viidennes sijoitetaan kodin ulkopuolelle?

Podcast-tallenne. Itla. Julkaistu 24.4.2024. Viitattu 27.5.2024.

<https://itla.fi/podcasts/lapsuuden-rakentajat-47-miksi-neurokehityksellisen-hairion-diagnoosin-saaneista-lapsista-lahes-viidennes-sijoitetaan-kodin-ulkopuolelle/>

Vuori M, Vuorenmaa M, Ervasti E, Tuovinen E & Aalto-Setälä T. 2024. Lasten ja nuorten ADHD-diagnoosien yleisyys 2022 ADHD-diagnoosit yleistyvät tasaisesti – sukupuoli- ja alueelliset erot ovat melko suuria. THL Tilastoraportti 23.1.2024.

<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202401183216>

